

ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ ДО РОБОТИ ЗІ СТУДЕНТАМИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

*Яряя Тетяна Анатоліївна,
аспірант кафедри психології*

РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)

Постановка проблеми. Сучасна Україна знаходиться на етапі розбудови суспільства, ключовою галуззю якого є вища освіта. Становлення самостійності та розвиток нашої держави неможливі без реформування системи освіти, що передбачає створення національної системи вищої освіти на нових законодавчих та методологічних засадах, досягнення принципово нового рівня якості підготовки фахівців, збереження прогресивних надбань минулого та приведення системи у відповідність до нинішніх економічних можливостей і потреб держави, входження національної системи вищої освіти до світового освітнього простору. Сучасні вищі навчальні заклади прагнуть зробити акцент на розвитку особистості як суб'єкта засвоєння, використання і відтворення культурних цінностей, найвищою з яких є сама людина. Надзвичайно важливим це завдання є для системи професійної підготовки майбутніх практичних психологів в умовах вищої школи. Проте впровадження та реалізація особистісно-орієнтованих технологій професійної підготовки майбутніх практичних психологів можливі за умови створення та впровадження нових змістовних моделей самої психологічної діяльності.

Завдання підготовки фахівців для основних сфер психологічної діяльності в сучасній соціокультурній ситуації набуває особливої актуальності, що викликає необхідність підготовки висококваліфікованих практичних психологів до здійснення психологічної роботи з різними цільовими групами, зокрема зі студентами з обмеженими можливостями.

Аналіз останніх досліджень. Сучасні українські науковці (Г. Балл, О. Бондаренко, С. Максименко, Н. Ничкало, В. Рибалка, О. Киричук, С. Сисоєва, В. Семиченко, В. Татенко, Т. Титаренко, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.) наголошують на необхідності докорінних змін у системі освіти та підготовки практичних психологів, які б забезпечили умови формування необхідних особистісних та професійних якостей. Дослідники визначають, що сьогодні не існує детально розробленої моделі спеціаліста – психолога-практика, не визначено структуру і рівні його професійної освіти, зміст підготовки психологів-практиків і критерії визначення готовності до професійної діяльності, що зумовлює необхідність інтеграції практичної підготовки фахівця з теоретико-методологічною підготовкою.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка спеціалістів психологічної сфери здійснюється у вищих навчальних закладах III-IV рівня акредитації та за різними формами: очна, очно-заочна, заочна, екстернат, дистанційна.

Чітке уявлення про зміст та цілі підготовки є одним із чинників підготовки студентів-психологів до професійної діяльності. Зміст навчання або зміст освіти фахівця виступає як основний компонент даного процесу в умовах вищого навчального закладу. На думку дослідників проблем вузівського навчання, зміст освіти є синтезом сукупності наук, навчальних дисциплін, що входять у навчальні плани та зафіксовані навчальними програмами підготовки фахівців. Зміст навчання визначається об'ємом і науковим рівнем знань із суспільно-фундаментальних і професійно-орієнтованих наук, системою вироблених умінь та навичок застосування знань, їх практичного використання [3, с. 25].

С. Харченко [4] розглядає зміст підготовки фахівців як комплексну програму, підґрунтя якої є системний підхід, програмно-цільовий метод планування й управління процесом навчання. Автором визначено загальнодидактичні та спеціальні вимоги до змісту фахової підготовки студентів: відповідність змісту підготовки цілям навчання студентів; науковість; встановлення й врахування між предметних зв'язків; відповідність змісту реальним навчальним можливостям студентів; зв'язок теорії з практикою; єдність основних змістовних блоків вузівської освіти; гуманізація; відкритість і принципова незавершеність; формування алгоритмів професійної діяльності тощо [4, с. 51-59]. В своєму дослідженні ми погоджуємося з позицією дослідника, що зміст навчальної інформації, який пропонується для засвоєння студентам обумовлює структуру та зміст професійної підготовки майбутніх практичних психологів у вищому навчальному закладі.

Зміст навчання дослідник Б. Гершунський розуміє як обґрунтовану, логічно впорядковану й зафіксовану в навчальній документації наукову інформацію про матеріал, який необхідно вивчити, що й визначає зміст навчальної діяльності викладача і діяльності навчання студентів [1, с. 23]. Таким чином, ми можемо вважати, що у загальному розумінні поняття «зміст навчання» є характеристикою структурованої системи навчальної інформації.

У наукових дослідженнях сьогодення, що розглядають проблеми професійної підготовки майбутніх практичних психологів, акцентується увага на особливостях змісту підготовки фахівця в психологічній сфері. Вони обумовлені тим, що: практичний психолог працює у відкритому середовищі й має справу в своїй діяльності з різними віковими та соціальними групами; у його роботі в органічному поєднанні виступають загально-гуманітарні знання та конкретні проблеми людини; формування стилю професійної діяльності базується на вмінні взаємодіяти з різними соціальними інститутами, адміністративними органами, фахівцями, незалежно від конкретних обставин, уміння слухати людей, володіти здатністю надання допомоги в кризових ситуаціях, уміння вирішувати особистісні та міжособистісні проблеми клієнта, працювати в неформальному середовищі; співпереживати, співчувати; володіти здатністю до саморефлексії, саморегуляції тощо.

Фахівець-психолог з вищою освітою повинен бути підготовленим до вирішення конкретних задач відповідно посаді. Він повинен легко адаптуватися до мінливих умов діяльності і володіти необхідним обсягом теоретичних знань та практичних умінь і навичок. Підготовка майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями має за мету засвоєння студентами-психологами системи знань, умінь й навичок, формування якостей особистості та мотивації до майбутньої професійної діяльності, що необхідні для ефективної роботи в зазначеній сфері.

ВНЗ створює організаційні та методичні умови підготовки психологів-практиків. Підготовка здійснюється на основі освітньо-професійної програми, яка включає навчальний план, навчальні програми всіх дисциплін, передбачені навчальним планом, перелік умінь психолога з позначенням тих дисциплін навчального плану, у процесі засвоєння яких у студента виробляються зазначені вміння. Традиційно зміст фахової підготовки практичних психологів передбачає такі цикли підготовки: гуманітарна та соціально-економічна підготовка, природничо-наукова, що забезпечує певний освітній рівень; професійна (професійно-орієнтована) та практична підготовка, що разом з попередніми циклами забезпечує певний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Основними вимогами забезпечення ефективності змістового наповнення професійної підготовки студента, вважаємо, є: забезпечення єдності освітніх та професійних змістових блоків; створення позитивного емоційно-сприятливого освітнього середовища; застосування різноманітних форм і методів активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів; координація змісту професійної підготовки відповідно індивідуально-типологічних особливостей

студента, рівня його особистісного розвитку; залучення студентів до самостійної науково-пошукової діяльності.

Професійну психологічну освіту поділяють на теоретичні і практичні компоненти. На сьогодні склалася трирівнева психологічна освіта:

- загальнопсихологічна теоретична підготовка передбачає оволодіння знаннями з історії психології, загальної психології, психофізіології, психології особистості, окремих галузей психологічної науки (інженерної психології, соціальної, вікової психології тощо);

- спеціальна психологічна підготовка передбачає оволодіння знаннями про прийоми роботи у певному напрямку практичної психології: шкільній, військовій, економічній і бізнесу, сім'ї, та соціальної допомоги населенню тощо, тобто знання з основ практичної психології;

- знання із спеціалізації включає оволодіння прийомами та досвідом роботи у конкретній техніці: сімейного консультування, у школі, діагностики та корекції взаємин у військовому підрозділі, конфліктології тощо [2, с. 60-63].

Зміст підготовки обов'язково передбачає формування особистості психолога. Результатом такої підготовки повинна стати готовність психолога до розв'язання системи виробничих функцій та типових задач.

З метою визначення змісту навчального процесу з підготовки майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями було здійснено спеціальний аналіз блоку навчальних дисциплін. Це дозволило дослідити можливості конкретних програм цього блоку в формуванні професійних вмінь та навичок студентів-психологів, необхідних для роботи зі студентами з обмеженими можливостями.

В навчальному плані підготовки практичних психологів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр та спеціаліст визначений перелік дисциплін:

- гуманітарної та соціально-економічної підготовки;
- природно-наукової підготовки;
- професійної та практичної підготовки:
- професійно-орієнтована підготовка
- професійно-практична підготовка
- варіативна підготовка.

Професійно-практична підготовка студентів-психологів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр та спеціаліст включає перелік дисциплін, пов'язаних з тематикою нашої роботи. До них відносяться: «Основи анатомії та фізіології нервової системи», «Психофізіологія», «Захворювання нервової системи», «Загальна психологія», «Психологічна служба в системі освіти», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія», «Сучасні теорії глибинної психології», «Психодіагностика», «Основи групової психокорекції», «Основи психологічного консультування», «Основи патопсихології», «Основи дефектології», «Практикум з групової психокорекції», «Арт-терапія», «Психологія творчості», «Основи психотерапії», «Психологія особистості», «Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування», «Теорія та практика розвиваючого навчання», «Основи професіоналізму психолога-практика», «Конфліктологія», «Організація та проведення соціально-психологічного тренінгу», «Психологія самопізнання», «Гендерна психологія», «Психологія кризових станів», «Методи психотерапевтичної роботи», «Акцентуації особистості та їх корекція», «Психопрофілактика стресу», «Психологія агресії», «Психологія девіантної поведінки», «Психологія рефлексивності», «Спецпрактикум з індивідуального консультування», «Методи роботи з психомалюнком», «Теорія та практика психоаналізу», «Внутрішня динаміка психіки», «Психологія самосвідомості».

Провівши аналіз робочих програм вказаних дисциплін, ми виділили теми, пов'язані з роботою майбутніх практичних психологів зі студентами з обмеженими можливостями:

- «Патопсихологія»: «Уявлення про біологічний та соціальний розвиток психіки», «Поняття «патопсихологічний синдром», Основні патопсихологічні синдроми та їх характеристика», «Методи патопсихологічного дослідження», «Порушення сприйняття», «Порушення пам'яті», «Порушення мислення».

- «Психологія рефлексивності»: «Категорійний аналіз рефлексивної проблематики», «Типологія рефлексивних процесів і їх розвиток у людини», «Особливості розгортання смислової сфери студентів», «Рефлексивні методи навчання».

- «Практикум з групової психокорекції»: всі лекції

- «Теорія та практика психоаналізу»: «Техніки психоаналізу», «Передумови ефективності психоаналізу».

- «Основи групової психокорекції»: «Групова психотерапія», «Арттерапія», «Психогімнастика», «Психодрама», «Індивідуальна психокорекція», «Групова психокорекція», «АСПН як метод групової психокорекції».

- «Загальна психологія»: «Особистість», «Спілкування», «Загальна характеристика пізнавальних процесів», «Сприйняття», «Пам'ять», «Увага», «Мислення», «Уява», «Емоції та почуття», «Воля», «Темперамент», «Характер», «Здібності».

- «Вікова психологія»: «Вікові кризи», «Розвиток особистості в юнацькому віці»

- «Педагогічна психологія»: «Психологія навчання»

- «Психологія особистості»: «Індивідуальність особистості», «Формування і розвиток особистості», «Розвиток особистості в групах».

- «Основи анатомії та фізіології нервової системи» - Всі лекції

- «Психофізіологія» - Всі лекції

- «Захворювання нервової системи» - Всі лекції

- «Спецпрактикум з індивідуального консультування» - Всі лекції

- «Методи роботи з психомалюнком» - Всі лекції

- «Психодіагностика»: «Психометричні засади психодіагностики», «Психодіагностика пізнавальних процесів», «Психодіагностика психічних станів», «Психодіагностика властивостей»

- «Організація та проведення соціально-психологічного тренінгу»: «Класифікація тренінгових груп, їх завдання та принципи», «Механізми та ефекти тренінгу. Групово динаміка. Етапи роботи групи», «Підготовка та проведення тренінгу», «Оцінка ефективності тренінгу»

- «Конфліктологія»: «Фактори, що впливають на виникнення конфліктів у групах», «Технології вирішення конфліктних ситуацій».

Як бачимо, в багатьох із перерахованих тем навчальних дисциплін не враховується специфіка та особливості роботи зі студентами-інвалідами. Тому ми вважаємо, що в рамках дисципліни «Психологія особистості» доцільно було б ввести такі теми: «Психологія особи з обмеженими можливостями», «Формування і розвиток особи з обмеженими можливостями»; в рамках дисципліни «Психодіагностика» – «Методи вивчення та діагностики розвитку, що відхиляється від норми», «Вікова психологія» – «Особливості протікання кризових періодів осіб з інвалідністю». До тематики лекцій з «Організації і проведення соціально-психологічного тренінгу» ми б рекомендували ввести тему

«Основи тренінгової роботи з особами з обмеженими можливостями», «Розробка тренінгових програм для осіб з обмеженими можливостями» тощо. У зв'язку з відсутністю дисципліни, спрямованої на підготовку майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями, необхідно розробити програми спецкурсів «Психологічний супровід студентів з обмеженими можливостями», «Психологія людини з обмеженими можливостями».

Висновки. З усього вищесказаного ми можемо зробити висновок, що вища освіта є ключовою галуззю на сучасному етапі розбудови українського суспільства. Без реформування системи вищої освіти неможливі розвиток та становлення самостійності нашої держави. Реформування передбачає перехід з традиційно-когнітивного до особистісно-розвивального підходів в процесі підготовки майбутніх фахівців. Проведений аналіз сучасних наукових досліджень дозволив зробити висновок, що одним із чинників підготовки майбутніх практичних психологів до професійної діяльності є чітке уявлення про зміст та цілі підготовки та їх дотримання. З метою визначення змісту навчального процесу з підготовки майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями було здійснено спеціальний аналіз блоку навчальних дисциплін. Це дозволило дослідити можливості конкретних програм цього блоку в формуванні професійних знань, вмінь та навичок студентів-психологів, необхідних для роботи зі студентами з обмеженими можливостями. Аналіз показав, що в багатьох дисциплінах не враховуються специфіка та особливості роботи зі студентами з обмеженими можливостями, що викликає необхідність розробки програм спецкурсів, спрямованих на підготовку майбутніх практичних психологів до роботи у зазначеній сфері.

Перспективи. Подальше дослідження передбачається провести у напрямку розробки та впровадження в процес підготовки майбутніх практичних психологів програм спецкурсів, спрямованих на підготовку до роботи зі студентами з обмеженими можливостями.

Резюме. Автором проведений аналіз наукових досліджень з питань професійної підготовки майбутніх фахівців та її цілей, а також аналіз блоку навчальних дисциплін з метою визначення змісту навчального процесу з підготовки майбутніх практичних психологів до роботи зі студентами з обмеженими можливостями. **Ключові слова.** Майбутні практичні психологи, студенти з обмеженими можливостями, зміст підготовки, цілі підготовки.

Резюме. Автором проведен анализ научных исследований по вопросам профессиональной подготовки будущих специалистов и ее целей, а также анализ блока учебных дисциплин с целью определения содержания учебного процесса по подготовке будущих практических психологов к работе со студентами с ограниченными возможностями. **Ключевые слова.** Будущие практические психологи, студенты с ограниченными возможностями, содержание подготовки, цели подготовки.

Summary. The author analyzes research on the training of future specialists and its objectives, as well as the analysis unit of academic disciplines in order to determine the content of the educational process for the preparation of future practical psychologists to work with students with disabilities. **Keywords.** Future practice psychologists, students with disabilities, the content of training, target training.

Література

1. Гершунский Б.С. Философия образования XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / РАН; Институт теории образования и педагогики. / Б.С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
2. Дуткевич Т.В., Савицька О.В. Практична психологія: Вступ до спеціальності. 2-ге вид. Навч. Посіб. – К.: Центр учебної літератури, 2010. – 256 с.
3. Мороз О.Г. Навчальний процес у вищій педагогічній школі: Навч. посібник / Національний педагогічний ун-т ім. М.П. Драгоманова; Інститут вищої освіти АПН України / [О.Г. Мороз, В.О. Сластьонін, Н.І. Філіпенко та ін.]; О.Г. Мороз (ред). – К.: НПУ, 2001. – 338 с.
4. Харченко С.Я. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности / С.Я. Харченко. – Луганск: Альма матер, 1999. – 138 с.

Подано до редакції 16.05.2012